

FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE KİT'ALARINDAKİ DÜŞÜNCE DÜNYASI

*Rasih ERKUL**

ÖZET

Klâsik Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden Fuzûlî, bütün Türk ülkelerinde sevilerek okunmuş, etkili bir şairdir. Çeşitli konularda eserler veren şair, asıl başarısını gazel alanında göstermiştir. Ancak kıt'aları da büyük şair olduğunu gösterecek değerdedir. Bu çalışmada Fuzûlî'nin Türkçe kıt'aları ele alınmıştır. Kıt'alarındaki duygu ve düşünceler, yılların birikimi olan, evrensel nitelikli tecrübe ve mesajlardır. Şairin zihninde, gönlünde bir dilek, ümit ve hayal olarak filizlenen bu duygu ve düşünceler, günümüzde kişisel gelişim konuları içinde de yerini almıştır. Fuzûlî, kıt'alarıyla divan şiirinin sosyal yönünü örneklendirirken, sorumlu ve duyarlı bir aydın sanatçı portresi çizmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, kıt'a, düşünce dünyası

FUZÛLÎ'S WORLD OF IDEAS FOUND IN HIS TURKISH POEMS

ABSTRACT

Fuzûlî, one of the most important poets in the classical turkish literature is a beloved and followed poet almost all over the turkis-speaking countries. He had a considerable influence upon many intellectuals and poem-lovers. Eventhough he wrote in different genres, the field where he has reached the apex of his indisputable essential success is the "ghazal field". It seems that any given passages from these quatrains show that he is a great poet. In this paper of ours, we have been interested in the quatrains written by him in Turkish language.

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Thoughts and feelings we may expect to find in these quatrains are some messages and sorts of life experiences that may be considered universal one, and stemmed from a heap of experiences put together for a long period of time. Every one of these thoughts and feelings that started to exist as a hope, a wish, or an image in the mind or in the heart of the poet, became nowadays a subject-matter to be inquired by the personal developmental psychology. Taken into consideration some pieces of his poems Fuzûlî is considered to be a representative of the "Divan poem" he has shown to us that he had been one of the artists responsible for and sensitive to the problems of his society at the time.

Key Words: divan poem, "stanza"(kıt'a), world of ideas.

Klâsik edebiyatının önde gelen şairlerinden Fuzûlî, yaygın şöhretiyle geniş ve sürekli bir etki yapmış, şiirleri bütün Türk ülkelerinde sevilerek okunmuştur. Şairin yaşadığı Bağdat ve çevresi, ilim ve irfan merkezi olarak İslâm âlimlerinin, velilerin yetiştiği bir yerdir. Eserlerinden tefsir, hadis, kelâm, fıkıh, mantık, hendese ve tıp ilimlerini bildiği anlaşılan Fuzûlî, çeşitli konularda eserler vermiş şair ve aydın bir düşünürdür.¹ O, bütün şiirlerinde bilgi öğrenmeyi, sevgiyi, hoşgörüyü, alçak gönüllülüğü, doğruluğu ve temiz kalpliliği öğütler ve sahte, ikiyüzlü softaları, rüşvetle iş yapanları yererek, onlardan şikâyet eder

Fuzûlî, klâsik edebiyatın bütün nazım şekil ve türlerinde eserler vermiş olmakla birlikte asıl başarılı olduğu tarz, gazeldir. Bu yüzden daha çok "gazel şairi" olarak tanınan şairin, birçok şiirinde düşünce ağırlıklı ifadeler görülür. Onun şiirleri üzerinde yapılacak bir gözden geçirmeyle bile bunu görmek mümkündür.

Gerçi yokdur i'tibârın medhin et izhâr kim

Âdet-i devr-i zemândır hâra olmak yâr gül²

¹ Hasibe Mazioğlu, Fuzûlî ve Türkçe Divanından Seçmeler, Ankara,1982, s. 25

² Kenan Akyüz, vd. , Fuzûlî Divanı, Ankara, 1990, s. 48

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Her derdsizden umma Fuzûlî devâ-yı derd

Sabr eyle ol ki derd veripdir devâ verir³

Şiir ve edebiyata, şair ve düşünür özelliğiyle yaklaşan, hemen bütün eserlerinde bu konudaki düşüncelerini dile getiren şairin, böylece dünya görüşünü, değer hükümlerini ortaya koyduğu söylenebilir. Fuzûlî'nin Türkçe divânındaki kıt'alar da, onun büyük şair olduğunu gösterecek değerde şairleridir.⁴ Kıt'a; iki veya daha çok, 9–10 beyte kadar olan, gazel kafiyeli(xa xa xa) bir nazım şeklidir. Matla' ve mahlas beytinin olmayışı, şekil ve konu yönüyle gazelden ayrılır. Mahlas bulunmuş genel bir kaide olmakla beraber uzun kıt'alarda şairler çoğunlukla mahlaslarını söylemişlerdir. 2 veya 4 beyitten meydana gelen kıt'a-i sağîre dışındaki bütün kıt'alar "kıt'a-i kebîre"dir. Kıt'a-i kebîre ve iki beyitten uzun kıt'alar; dinî şiirlerde, övgü ve hicivlerde ve özellikle de tarih düşürmede kullanılmıştır. Her hangi bir vezinle yazılma mecburiyetinin olmayışı özelliğiyle kıt'anın rubâ'îden farkı, rubâ'îlerin özel vezinle yazılmış olmasıdır. Gazeller, genellikle aşk ve sevgili konularında yazıldıkları halde kıt'aların konusu daha geniştir: Felsefî, tasavvufî bir fikir, bir hayat görüşü, bir nükte, övgü veya hiciv, bir olayın tarihi kıt'anın konusu olabilir.⁵ Bir nazım şekli olarak kıt'alar, mürettep divânların sonunda kıta'ât veya mukattaât bölümünde yer alır.

Türkçe divânında, geleneğe uyarak "mukattaât" başlığıyla yer alan 42 adet kıt'asıyla Fuzûlî, en çok kıt'ası olan şairler arasında sayılır.⁶ Bu kıt'alara, şairin Türkçe Divanı'nın başındaki "mukaddime"de yer verilen 10 adet Türkçe kıt'a da eklendiğinde sayı 52 kıt'aya ulaşır. Mukaddime'deki kıtalardan 9 adedi iki beyitten oluşan yaygın kıt'a örneği, 1 adedi gazelden söz eden 6 beyitlik bir kıt'adır. Divanda "mukattaât" başlığıyla yer alan kıt'alara gelince; beyit sayısı bakımından daha çeşitli bir manzara görülür: Genel olarak 2 beyitli (11 adet), 3 beyitli (16 adet) ve 4 beyitli (8 adet) kıt'anın yanında, 3 adet 6 beyitli, 1'er adet de 7, 9 ve 15 beyitli kıt'a vardır. Bu çalışmada, Türkçe Divanı'ndaki Türkçe kıt'alardan hareketle Fuzûlî'nin düşünce dünyası incelenip, şairin dünya, hayat, insan, sanat

³ Fuzûlî Divanı, s.183

⁴ Hasibe Mazioğlu, Fuzûlî ve Türkçe Divanından Seçmeler, Ankara, 1982, s. 25

⁵ Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İstanbul, 1954, s. 161
Mutsa İsen, "Kıt'a" Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul, 1982, s. 337–338

Haluk İpekten, Eski Türk Edebiyatı / Edebî Bilgiler 1. Kısım Nazım Şekleri, Ankara, 1985, s. 61-64

⁶ İpekten, a.g.e., s.63

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

hakkındaki görüşlere ve değerlendirmeleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

I

Fuzûlî, dünyayı yokluk denizine eklenmiş bir sel suyu olarak düşünür. İnsan da, o sel suyuyla yokluk denizine doğru serserice akıp giden bir çalı çırpıdır:

Dehr bir seyl-âbdır mülhâk adem deryâsına

Biz ki ser-gerdânız ol seyl-âba düşmüş hâr u has

Çizginir hâr u has ol seyl-âb oldukça revân

Yetmeden deryâya râhat mümkün olmaz bir nefes⁷

Şair, “eser-i râhat-ı dil” bulunmayan bu “âlemde” ne yapsa “muztaribü'l-hâl” olur.⁸ Ona göre, kimin kişiliğinde kötülük karanlığı varsa, ilimleri öğrenmekle müslüman olmaz. Yaradılış, değişmez. Papağanın sözü, insan gibi olsa da özü insan olmaz. Her uzun boylu yiğit değildir. Boy atan her ağaç, salınan servi olmaz.⁹ Cimri insanın biriktirdiklerini sarf etmedikçe emeline ulaşamayacağını ifade ettikten sonra hikmetli söyleyişlerine devam eder:

Tükenmeyince kevâkib güneş tulû' etmez

Dökülmeyince şükûfe nihâl ber vermez¹⁰

II

Fuzûlî, Türkçe Divânının başındaki mukaddimesinin ilk kıt'asında

Zihî Sâni' ki levh-i câna kilik-i hüsn-i tevfiği

Ezelden iktizâ-yı nazm-ı can-perver rakam kılmış

Kemâl-i şi'r kesbi mümkün olmaz bî-meded andan

Ana minnet ki tab'ı nazm lutf etmiş kerem kılmış¹¹

derken, şiir kabiliyetinin insana, Allah tarafından ezelde başılandığını, Allah'ın yardımı olmadan kusursuz şiir söylenemeyeceğini, Allah'ın insana nazım tabiatı lûtfederek kerem kıldığını ifade eder. Ancak, insanlığı yüceltme, insanî değerleri koruma amacı dışında şiir yazan şairler, hüsrana uğrayacaktır. Bunun

⁷ Kenan Akyüz vd., a.g.e., s. 305

⁸ Kenan Akyüz vd., a.g.e., s. 308

⁹ Kenan Akyüz vd., a.g.e., s. 304

¹⁰ Kenan Akyüz vd. a.g.e., s. 304

¹¹ Kenan Akyüz vd., a.g.e., s. 11

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

için şiirin ve şairin bu olumsuz imajından uzak olması özelliği üzerinde duran Fuzûlî, Hz. Muhammed'in şiirin ve şairin değerini yücelttiğini söyler.

Ol dür-i dürc-i ene efsah ki hikmet dâyesi
Şi'r şehdiyle leb-i cân-perverin ter kılmamış
Şi'r bir zîverdir ammâ biz gibi nâkıslara
Ol ki kâmindir anı muhtâc-ı zîver kılmamış¹²

Kendisini en başarılı ve güçlü şair olarak düşünen Fuzûlî, kendisini Hz. İsa'ya ve ceylana benzetir.

Sıyt-ı fesâhatt ile sözüm dutdı âlemi
Ben mehd-i i'tibârda tıfl-ı zebun henüz
Bûy-ı hõşumla oldu muattar dimâğlar
Ben nâfe-i vücûda bir katre hûn henüz¹³

Kendisini taklit eden kişileri, tahta atla dolaşan çocuklara benzetir.

Müdde'î eyler bana taklîd nazm ü nesirde
Lîk nâ-merbût elfâzı mükedder zâtı var
Pehlevanlar bâd-pâlar seğridende her taraf
Tıfl hem cevân ider ammâ ağaçdan atı var¹⁴

Farsça şiirlerinin çok oluşunu; Türk dilinin güzel nazım söylemeye uygun olmayışına bağlayıp Allah ona yardım ederse bu güçlüğü kolaylaştıracağını söyler.

Ol sebebden Fârsî lafz ile çoktur nazm kim
Nazm-ı nâzük Türk lafzıyla inen düşvâr olur
Lehce-i Türkî kabûl-i nazm ü terkîb itmeyip
Ekser-i elfâzı nâ-merbût u nâ-hemvâr olur

¹² Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 12

¹³ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 14

¹⁴ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 303

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Bende tevîk olsa bu düşvârî âsân eylerim
Nev-bahâr olgaç dikenden berg-i gül izhâr olur¹⁵

Fuzûlî, şiirinden hareketle cahil ve kabiliyetsiz yazıcıyı
Kalem olsun eli ol kâtip bed-tahrîrin,
Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzu şûr eyler
Gâh bir harf sukûtiyle kılar nâdiri nâr
Gâh bir nokta kusuriyle gözü kûr eyler¹⁶

kötü okuyucuyu;

Bî-nasîb olsun na'îm-i huldden ol zîşt kim
Nâ-mülâyim lehcesi mevzûnî nâ-mevzûn ider¹⁷

ve kıskanç insanı;

Hazandur Gülşen-i 'irfâna hâsid
İlâhî hâsidi hâr eyle dâim
İşidir ma'rifet ehline âzâr
İlâhî hâsidi zâr eyle dâ'im¹⁸

diyerek hicveder, divanının bunlardan korunması için Allah'a yalvarır.

III

Fuzûlî'ye göre şiir; şairin zihninde, gönlünde perde arkasında iken kendini cezbeden sebepler ortaya çıktığında yüzünü gösteren bir sevgilidir.

Şâhid-i nazm serâ-perde-i kuvvetde iken
Kıldı ol bezmi görüp fi'l fezâsına hırâm
Gonca veş gönlini açmağa letâif birle
Bülbüle verdi sabâ ruhsat-ı takrîr-i kelâm¹⁹
Şiir zevkinden anlamayanların şairleri kınamaları yanlışır:
Şi'ir zevkinden olmayan âgâh

¹⁵ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 303

¹⁶ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 18

¹⁷ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 19

¹⁸ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 19

¹⁹ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 14

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Ehl-i nazmı mezemmet eylemesin
 Kendi cehline i'tirâf etsin
 Her kerâmâta sihr söylemesin²⁰

Şiir zevki başka bir âlemdir, şiir sanatının üslûbundan ilim âleminde gezenler bilemez.

Hired-mendî ki dâ'im âlem-i ilm içre seyr eyler
 Esâlîb-i fûnûn-ı şi'rden elbette gâfildir
 Mezâk-ı şi'r hem bir özge âlemdir hakîkatte
 İki âlem müsehhar eylemek gâyetde müşkildir²¹
 Fuzûlî, şiir üzerine fikir yürütürken;
 Gazeldir safâ-bahş-ı ehl-i nazar
 Gazeldir gül-i bûsitân-ı hüner²²

diyerek başlayan kıt'asında şiir türü olarak gazele dair değerlendirmelerini sıralar: "Gözde insanları eğlendiren gazel, hüner bahçesinin gülüdür. Gazel ceylanını avlamak zordur, gazelin değerini inkâr eden irfan ehli değildir. Şairin kudretini gazel bildirir, şairin şöhretini artıran da gazeldir. Ey gönül, gerçi şiir için çok şekil vardır ama sen hepsinin arasından gazeli seç. Çünkü her meclisin süsü gazeldir. Gazel, akıllılar sanatıdır. Öyle gazel de ki, dillerden düşmesin, okuması da yazması da kolay olsun."

Şair bir kıtâsında da gazelin özelliklerini sıralayıp, gazeli işitenlerin hüznü olmalarını bekler:

Oldur gazel ki feyzi anun âm olup müdâm
 Ârâyiş-i mecâlis-i ehl-i kabûl ol
 Vird-i zebân-ı ehl-i safâ vü sürûr olup
 Mazmûnu zevk-bahş u serî'ü'l-husûl ola
 Andan ne sûd kim ola mübhem ibâreti
 Her yerde istimâ'ın edenler melûl ola²³

²⁰ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 15

²¹ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 303

²² Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 16

²³ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 310

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/2 Winter 2009*

IV

“Beni halk içre âlî-kadr iken gâyetde hâr ettin” diyerek²⁴
kara bahtının yıldızına yakınan Fuzûlî,

Sarf-ı nakd-i ömr idüp ben kesb-i irfân etmişim

Ehl-i dünyâ hem kemâl-i cehl ile tahsîl-i mâl²⁵

diye başlayan kıt'asında kendisinin bir ömür boyu irfan elde ederken diğer insanların mal kazandıklarından bahisle bir pazar yeri olan dünyada kendisinden bir fayda görmeyenden kendisinin de bir fayda istemediğini, hele cahilden mal almanın vebal olduğunu söyler. Cahil, olgun kişiye değer vermezse ayıplamamalı, çünkü cahilin yaradılışında olgunluk zevkini tatma kabiliyeti yoktur, o, fazilet ehlini tanımaz.

Ehl-i kemâle câhil eger kadr kılmasa

Ma'zûr tut melâmetin etmek revâ değil

Câhil tabî'atında mezâk-i kemâl yok

Her nefse iktidâ-yı tabî'at hatâ değil

Ülfet hemîşe fer'i olur âşnâlığın

Câhil fazîlet ehli ile âşnâ değil²⁶

Şeriata muhalefet eden cahil sofuya seslenir. “ey kimi boyun postun delik delik olsun” diyerek hicveder:

Sadâ-yı ney harâm olsun dedin ey sofi-yi câhil

Yele verdin hilâf-ı şer' ile nâmûsın İslâmın

Bu endâm ile vecdiyyâtdan dem urmak istersen

İlâhî ney kimi sûrâh sûrâh ola endâmın²⁷

Kur'ân-ı Kerîm'i yanlış okuyanlara seslenerek onları da uyarır:

Ey hatâ-yi lafz ile Kur'an şükûhun sındıran

Mu'ciz-i âyât-ı Kur'ân'dan hazer kılmaz mısın²⁸

²⁴ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 307

²⁵ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 308

²⁶ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 308

²⁷ Kenan Akyüz, vd., a.g.e. s. 306

²⁸ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 309

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

V

Ülkeler fethetmek için rüşvet verip asker hazırlayan, fitne ve fesat çıkarıp ülke alan ancak bu ülkede de emniyet ve doğruluktan eser bulunmayan padişahın hem kendisinin hem askerinin hem de ülkesinin yok olmasından söz açıp kendinden, sözünden bahseder, başındaki kanaat tacının ona yettiğini, rızık için bekâ ehlinin fenâ ehlinin kölesi olmaması gerektiğini vurgular.²⁹ Yine zâlimin, halka zulm ederek para topladığını sonra bu paralarla halka iyilik edip onları minnet altında bıraktığını böylece Allah'ın rızasını kazanacağını sandığını anlattıktan sonra, ancak parayla cennet alınmaz diye devam eder:

Cenneti almak olmaz akçe ile
Girmek olmaz behište rüşvet ile³⁰

Şair, ilmini fesat için kullanan âlimleri, bilgiçlik taslayan kabiliyetsizleri, haksız yere yüksek mevkilerde bulunan cahili hicveder. Bu arada gerçek âlim ve sanatkârların itibar görmemesinden şikâyet eder. “İlim, kötülere fesat aracıdır” diyerek öğretmene seslenir. Ona göre ilim, hilecinin elinde keskin bir kılıçtır. Ancak bu durum kalıcı değildir. Zamanın bozulmasının sebebi, ilim sahiplerinin hilesidir, aldatıcı tertibidir.

Ey muallim âlet-i tezvîrdir eşrâre ilm
Kılma ehl-i mekre ta'lîm-i ma'ârif zinhâr
Hîle için ilm ta'lîmin eden müfsidlere
Katl-i âm için verir cellâda tîğ-ı âbdâr
Her ne tezvîr etse ehl-i cehl ana olmaz sebât
Mekr-i ehl-i ilmdir asl-ı fesâd-ı rûzgâr³¹

Müfsid kimselere doğru yolu göstermeye çalışmak, onlarla uğraşmak boşunadır.

Her kimün var ise zâtında şerâret küfrü
İstîlâhât-ı ulûm ile müselman olmaz³²

²⁹ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 313

³⁰ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 311

³¹ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 302

³² Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 304

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Devran ne tuhaftır ki marifet sahibi insanlar ayaklar altına alınırken, cahil insanlar itibar görmektedir.

Muttasıl ma'rifet ehlini ayaklara salıp

Felek-i sifle kılar mihnet ü gam pâ-mâli

Ol ki câhildir edip cümle murâdın hâsıl

İ'tibâr ile kılar mesned ü kadrin âli ³³

Cahillerin muradına erişlerini feleğe bağlar. Alçak felek, bilgili kişileri daima ayakaltına alır, mihnet ve gama çiğnetir. Cahilin bütün muradını verir. İtibar göstererek değerini, mevkiini yüceltir. Bu yüzden anladım ki bu dünya bir kadındır. Kadın da çocuğuna böyle yapar. Büyük çocuğunu süttten keser, azarlar, küçükleri de süt verip güzelce beşiğe bağlar.³⁴

Kemal ehlinden, hünerden anlamayan cahil mevki sahiplerine, eser sunup ihsan beklemek gariptir.

Eyleyip nâdâna arz-ı fazl ü izhâr-ı hüner

Şermsâr etmek atâ ummak nedür zulm-ı sarîh

Sen bilirsin mücmelen andan ne alırsın velî

Bilmez ol kim aldığı senden hasendür ya kabîh ³⁵

VI

Bazı insanlarda, manevî değerlerin yerine para kazanma, servet edinme tutkusu alır:

İbâdet-i Hak u kesb-i ulûm için mutlak

Komaz mülâhaza-i zabt-ı mâl bende mecâl ³⁶

Maddî imkâna sahip olan insanlar, yemeğe, içmeye de düşkün olurlar:

Nice bir nefis temennâsiyle

Yemek ü içmek ola dil-hâhın

Eyleyip zühd ü verâ'dan nefret

³³ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 311

³⁴ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 311

³⁵ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 302

³⁶ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 307

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Tâ'at-i Hak'dan ola ikrâhın
 Ma'bedin matbah ola şâm u seher
 Müsterâh ola ziyâret-gâhın
 Bunun için mi olupsan mahlûk
 Bu mudur emri sana Allah'ın ³⁷

“Çok tefâhur kılma cem-i mâl ile” diye seslendiği “hâce”ye, fazla mal ve mülkün kendisini rahatsız edeceğini söyler:

Gerçi ni'met çok kifâyetten tecâvüz kılma kim
 İmtilâ bâr-ı bedendir bî-huzûr eyler seni ³⁸

Mal, mülk insana huzur ve rahat getirmez. Malı çoğalan insanın durumu, yükü gittikçe artan hamalın eziyet çekişine benzer:

Ey ki endîşe-i mâl ile serâsîme olup
 Dün ü gün dehrde âşüfte geçer ahvâlin
 Cem'-i mâl eylediğin râhat içindir ammâ
 Râhatın eksik olur her nice artar mâlin
 Mâli çok etme hazer eyle azâbından kim
 Renci artar ağır oldukça yükü hammâlin³⁹

Nizâm-ı mülk için gereken vasıflara sahip olma, Fuzûlî'nin, devletin üst kademelerinde görevli kişilerde aradığı özelliktir. Vezir-i mülk-perver'e nizâm-ı mülk için seçildiğini hatırlattıktan sonra,

Etmiş iken efdal-i halk-ı cihân ikbâl ile
 Erzel-i ehl-i cehennem eyleye Sübhan seni⁴⁰

diyerek Allah'a havale eder. Kadı'ya seslenirken dünya menfaatinin hata yaptırması için çalışmasını, halkın gözünden düşmemek için de rüşvet almamasını söyler:

³⁷ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 306

³⁸ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 312

³⁹ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 307

⁴⁰ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 312

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/2 Winter 2009*

Ey kadi-yi huçeste-likâ kim Hak eylemiş
 Sâhib-serîr-i mesned-i hükm-i kazâ seni
 Cehd eyle kim mülâhaza-i nef' -i dünyevî
 Hükm-i kazâda etmeye ehl-i hatâ seni
 Makbûl-i halk kılmış iken ilm ü ma'rifet
 Merdûd-ı Hâlik eylemeye irtişâ seni⁴¹

VII

İnsanların, ilim ve hüner sahipleriyle çalışmalarını ister.
 İnsan, ârif olmalı.

Sohbet-i erbâb-ı ilm ü ma'rifetten kesb kıl
 Hüsn-i sîret sûret-i hâlin diğer-gûn olmadan⁴²

* * *

Ârif isen tutagör ser-rişte-i feyz-i bekâ
 Terk kıl bu sûret-i fânî vü nakş-i zâ'ili⁴³

* * *

Perde çek aybına zulmet kimi halkın dâ'im
 Ger dilersen ki nasîb ola sana âb-ı hayât

diye başlayan kıt'ada öğütler verir: Âb-ı hayâtı içmek istiyorsan, halkın ayıbını ört. Bir mevkiden inmek istemiyorsan ayıpları gösterme. Lâyık olmadığın mevki ile öğünme. Soy sop fazilet vermez. Başkalarının sözüne itibar etme.⁴⁴ Hırsla dünyaya sarılma.

Kef-i hırs ile dâ'im dâmen-i dünyâ-yı dun tutsan
 Zamâne şûr-baht eyler seni peyveste deryâ tek
 Mülevves olmayıp tecrîd ile çıksan bu âlemden
 Seni Zâl-i felek hurşîde cüft eyler Mesîhâ tek⁴⁵

⁴¹ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 312

⁴² Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 309

⁴³ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 311

⁴⁴ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 301

⁴⁵ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 306

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/2 Winter 2009*

Kişinin mevkiinin yükselmesini doğrulukla feleğe bağlayan Fuzûlî, “elif”in alfabenin başında yer alışı doğruluğuna, “ye”nin de sonda yer alışı eğriliğine bağlar.

Doğruluk ile harflere sadrdır elif

Yâ harfini ayağa bırakmıştır i' vicâc⁴⁶

Feleğin devri, bir süre isteğine uygun olarak dönen insana seslenir:

Olsa maksûdunca devrân-ı felek bir nice gün

Olma mağrûr ey ki hâl-i dehr rûşendir sana

Kâtil-i âbâ vü ecdâdın mu'âf etmez seni

Umma andan döstluk resmin ki düşmendir sana⁴⁷

“Gururlanma, dünyanın hali sana açıktır. Babalarının, dedelerinin katili olan felek, sana onlardan ayrı davranmaz. Felekten dostluk bekleme, o sana düşmandır.”

Ey hâce ger kulundan oğulluk murâd ise

Şefkat gözüyle bak ana dâ'im oğul kimi

V'er oğlunu umarsan ola sâhib-i edeb

Elbette eyle zillete mu'tâd kul kimi⁴⁸

derken Fuzûlî, bir eğitim tecrübesini sergiler: “Eğer kölenden oğulluk bekliyorsan, ona oğlun gibi bak. Oğlunun terbiyeli olmasını umuyorsan onu köle gibi aşağılanmaya alıştır.”

Kıt'alarında düşünce dünyasını ortaya koyan Fuzûlî, Türk edebiyatında, başka sanatçılarca da tercümesi yapılan⁴⁹ Molla Câmi'nin Hadîs-i Erbâ'in'ini, 4'er mısralık kıt'alar halinde tercüme edişi dikkat çekicidir. Çalışmamız dışında kalan bu durumla şair, düşünce ağırlıklı bir eser için kıtâyı tercih etmiştir.

Sonuç olarak, Fuzûlî de diğer klâsik şairler gibi içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak olaylardan etkilenmiş, bunlarla ilgili görüşlerini devrinin kıymet hükümlerine göre değerlendirmiş, eleştirilerini de bir sanatçı olarak klâsik Türk edebiyatının estetik

⁴⁶ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 302

⁴⁷ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 301

⁴⁸ Kenan Akyüz, vd., a.g.e., s. 311-312

⁴⁹ Ali Şîr Nevâ'î; Hadîs-i Erba'in Tercümesi, Bâkî; Hadîs-i Erba'in Tercümesi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

anlayışıyla dile getirmiştir. Fuzûlî'nin kıt'alarında dile getirdikleri, yılların birikimi olan tecrübe ve mesajlardır. Bunları çoğu, hâlâ geçerliliğini sürdüren evrensel nitelikli değerlerdir: "Ayıpları gösterme. Lâyık olmadığın mevki ile öğünme. Soy sop fazilet vermez. Başkalarının sözüne itibar etme" gibi değer hükümleriyle mükemmel insan reçetesi sunulmaktadır. Şairin zihninde dilek, ümit ve hayal olarak filizlenen bu düşünceler, günümüzde, "kişisel gelişim" in konuları olarak da ele alınıp işlenmektedir. Fuzûlî, özellikle kıt'alarıyla divan şiirinin sosyal yanını örneklendirmiş; söz konusu ettiği insanları hicvederken edebiyatın sosyal fonksiyonunu gerektiği gibi kullanmış, böylece sorumlu ve duyarlı bir aydın sanatçı portresi çizmiştir. Bunca değerlendirme ve eleştiriden sonra Fuzûlî'nin, bu dünyadan kaçma, uzaklaşma, yeni âlemler bulma isteği, onun ufuklar ötesi hayal dünyasındaki engin şairliğiyle izah edilebilir:

Gelin ey ehl-i hakikat çıkalım dünyâdan
Gayrı yerler gezelim özge safâlar görelim
Seyr-i germiyyet-i gavgâ-yı kıyâmet kılalım
Vaz'-i cem'iyyet-i hengâme-i mahşer görelim
Reviş-i silsile-i dehr melûl etti bizi
Nice bir dehrde evzâ'i mükerrer görelim⁵⁰

KAYNAKÇA

- AKYÜZ Kenan, BEKEN Süheyl, YÜKSEL Sedit, CUNBUR Müjgan, Fuzûlî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990.
- İPEKTEN Haluk, Eski Türk Edebiyatı / Edebî Bilgiler 1. Kısım Nazım Şekilleri, Birlik Yayınları, Ankara, 1985.
- İSEN Mustafa, "Kıt'a" Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. V, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.
- MAZIOĞLU Hasibe, Fuzûlî ve Türkçe Divanından Seçmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- ÖZÖN Mustafa Nihat, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1954.

⁵⁰ Fuzûlî Divanı, Kenan Akyüz vd. s. 309

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*